

УДК 330.342

Дзядук Т.В.

НОВИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ: ПОЛІГАМНІСТЬ ВИЗНАЧЕНЬ

В статті зосереджується увага на трансформаційних змінах, що відбуваються сьогодні в суспільстві і, зокрема, в економічній системі. Розглянуто основні підходи до трактування нового етапу розвитку економічної системи, розкрито їх суть і відмінність.

This paper focuses on transformational changes in the society, particularly, in the economic system. It talks about the key approaches of handling the new stage of development of the economic system, defines their essence and differences.

Друга половина ХХ століття характеризується появою якісно нових тенденцій в світовій економіці, що можна пояснити становленням нових господарських укладів та принципів і механізмів здійснення господарської діяльності. Сьогодні ми є свідками переходу від індустріальної епохи до якісно нового етапу розвитку, де пануватимуть сучасні суб'єкти господарювання, де акцент буде робитися на нові фактори виробництва, а погляди на такі економічні категорії як «ринок», «товар» буде переглянуто.

Що це за новий етап? Навколо цього питання точиться багато суперечок. Питання, пов'язані з розвитком світової цивілізації і як наслідок змінами в економічному устрої суспільства знайшли відображення в працях таких вчених як М.Кастельс, Е. Тофлер, Х. Клодт, С. Парінов, С. Соколенко, І. Яскал та інші. Дехто з науковців називає новий етап розвитку економічної системи становленням інформаційної економіки, дехто з вчених використовує поняття «нова економіка» або «економіка, що базується на знаннях». Окрім цього, в науковій літературі можна зустріти і такі категорії як «мережева економіка», «постіндустріальна економіка» і т.д.

Таким чином, метою даної статті є розкрити теоретико-методологічні основи категоріального апарату, яким оперують сьогодні науковці, коли говорять про трансформаційні процеси в сучасному суспільстві. Для цього необхідно дослідити і проаналізувати вище зазначені категорії і спробувати розмежувати їх або підтвердити тезу, що вони є синонімічні.

На початку ХХІ століття суб'єкти господарської діяльності все частіше стикаються з ситуацією, коли змінюється система цінностей суспільства, його соціальний розподіл, що, звісно, не може не знайти відображення у формуванні та функціонуванні економічної системи. виробництва, а погляди на такі економічні категорії як "ь сучасні субовленням н

На думку В. Іноземцева, місце лідера у світовій економіці ХХІ століття буде належати постіндустріальній господарській системі. Термін «постіндустріальна економіка» впливає з концепції постіндустріального суспільства, запропонованої у 1960-х роках американським вченим Д. Белом. На його думку основною рисою постіндустріальної економіки є перехід від виробництва речей до виробництва послуг. У 60-70-ті роки це вже не було голим теоретичним викладенням, адже кількість службовців вперше перевищила кількість робітників ще в 1955 році. Таким чином, коли говоримо про постіндустріальну економіку, маємо на увазі зміни в структурі продукуємих благ – перенесення акцентів з матеріальної сфери виробництва до нематеріальної [1]. Це в свою чергу, не може не відобразитися й на факторах виробництва. Так, за оцінками Світового банку, фізичний капітал у сучасній економіці формує лише близько 16 % загального обсягу багатства розвиненої країни, на долю природних факторів припадає близько 20 %,

тоді як частка людського капіталу складає 70 %. А у таких країнах як Японія, Німеччина, частка людського капіталу взагалі перевищує 80 % [5;37].

Паралельно з концепцією Д. Бела, наприкінці 60-х - початку 70-х років минулого століття з'являється поняття «інформаційна економіка», винахід якого належить японському вченому Ю. Хаяші. Японський уряд вже тоді вважав дуже важливим для країни, зокрема для її економіки, визначити перспективи поширення комп'ютерних технологій, де процес комп'ютеризації надасть людям доступ до надійних джерел інформації, позбавить їх від рутинної роботи, забезпечить високий рівень автоматизації виробництва. При цьому зміниться й саме виробництво - його продукт стане більш «інформаційно містким», що означає збільшення частки інновацій, дизайну і маркетингу в його вартості: «...виробництво інформаційного продукту, а не продукту матеріального буде рушійною силою освіти і розвитку суспільства» [1]. Таким чином, інформаційні технології починають проникати в економіку, стають її рушійною силою, змінюють співвідношення традиційних галузей виробництва. Відтак, інформація перетворюється в товар, який має власний ринок і визначає ціну на товари на інших ринках. Найбільш вагомим наслідком втілення концепції інформаційної економіки стає формування нового міжнародного порядку, що характеризується передусім якісно новим типом технологічного та господарського укладу, що визріває в найбільш розвинених країнах Заходу, укладу, в якому роль головного виробничого ресурсу починають відігравати інформація та знання. Країни, які цього не усвідомлюють, і поки що залишаються на стадії індустріальної економіки ризикують залишитися в ролі сировинного приладку.

Природу інформаційної економіки легше усвідомити, поглянувши на трансформацію таких вагомих критеріїв економічної системи як вид виробництва, характер праці, тип власності (табл. 1):

Таблиця 1

Історичний розвиток економічної системи

	Аграрна економіка	Індустріальна економіка	Інформаційна економіка
Вид виробництва	Сільське господарство	Промисловість	Інформаційне
Характер праці	Ручна праця	Машинна праця	Інтелектуальна праця
Тип власності	Земельна власність	Промислова власність	Інтелектуальна власність

Аналізуючи дані зміни, що лежать в основі побудови сучасної економічної системи, можна з певністю стверджувати, що основними тенденціями розвитку інформаційної економіки є:

- перетворення інформації на важливий фактор виробництва поряд з такими факторами виробництва як природні ресурси, праця, капітал;
- зростання значення людського капіталу та інвестицій в освіту і підготовку кадрів. Таким чином, змінюється сприйняття персоналу – він вже розглядається не як джерело витрат, а як об'єкт для інвестування;
- розвиток і широкомасштабне використання нових інформаційно-комунікаційних технологій та інформаційної інфраструктури;
- усвідомлення важливості інновацій для забезпечення конкурентоспроможності як підприємницьких структур, так і економіки країни, регіону.

З огляду на дані трансформаційні процеси один з авторитетніших людей ділового світу, засновник компанії «Microsoft» Біл Гейтс стверджує, що «...найнадійніший спосіб виокремити свою компанію серед конкурентів, відірватися від натопту переслідувачів – це добре організувати роботу з інформацією. Саме те, як ви збираєте, організовуєте і використовуєте інформацію, визначає переможете ви чи програєте... Переможуть лише ті компанії, які зможуть запровадити у себе «електронну нервову систему» вищого класу – ту, що забезпечує безперервний рух інформації заради інтенсивного постійного розвитку інтелекту компанії» [6; 32].

Враховуючи все це, оперувати категорією «інформаційна економіка» доцільно, говорячи про виробничо-технічну складову економічної системи.

Проте, часто поряд з терміном інформаційна економіка в сучасній літературі можна зустріти й таке поняття як «нова економіка» або «економіка, що ґрунтується на знаннях». Німецький вчений Х. Клодт оперує даними категоріями як синонімами до поняття «інформаційна економіка» і визначає нову економіку, як економіку, що характеризується виготовленням, обробкою і поширенням інформації [3; 26]. Проте чи можна ототожнювати ці поняття?

Стверджуючи, що сучасна господарська система – це економіка знань, а не інформаційна економіка, ми прагнемо підкреслити, що найважливішим виробничим ресурсом суспільства стає не стільки інформація як відносно об'єктивна суть або набір даних про ті чи інші виробничі й технологічні процеси, скільки знання, тобто інформація, яка засвоєна людиною і яка поза її свідомістю не існує. Іншими словами, в основу інформаційної економіки покладено інформацію, а в основі економіки, що базується на знаннях, основною продуктивною силою виступають знання.

Що відрізняє такі ресурси як інформація та знання? Вагомою відмінною рисою між цими поняттями є те, що інформація виступає в якості від'ємного ресурсу, знання – навпаки, вважаються невід'ємними. Іншими словами, інформація, у вигляді кінцевого продукту доступна широкому колу людей, проте її засвоєння тією чи іншою людиною не передбачає її відчуження ні у кого; знання - доступні в автентичному вигляді тільки їхньому творцеві і є невідчужувані, оскільки будь-яка їхня передача змінює їх первинні риси.

Слід чітко розуміти, що інформація може бути доступною величезній кількості людей, проте при цьому вона може бути ними не засвоєна, а отже, говорити про її перетворення у знання недоречно. В. Іноземцев називає таку властивість інформації «вибірковістю». Таким чином, слід розуміти, що величезне зростання обсягів інформації, яке спостерігається сьогодні, не обов'язково має привести до відповідного зростання знань. Знання більшою мірою пов'язані зі способом мислення конкретного індивіда і далеко не завжди можуть бути формалізовані. Говорячи про такі суб'єктивні знання, слід обов'язково пов'язувати їх з особистістю, з її волею, досвідом і намірами [5;51].

Крім того, створення нових знань вимагає засвоєння все більшого обсягу даних, і тому кожен новий успіх у примноженні знань потребує все більших зусиль аніж просте тиражування інформації. Таким чином, придбання інформації в її об'єктивізованому вигляді вимагає менших витрат, тож вона в певній мірі є доступним ресурсом; навпаки, знання виникають як наслідок досягнення особистістю високого інтелектуального рівня, зумовленого не тільки освітою, але часто і спадковими чинниками, і тут знання розглядаються як рідкісний ресурс.

Відтак можна дійти висновку, що інформація, як і будь-який інший виробничий ресурс, може бути і є об'єктом власності, й тут інформаційна економіка має схожість із індустріальною; і навпаки, знання, на відміну від будь-якого іншого виробничого ресурсу,

можуть бути і є лише об'єктом володіння, і так утворюють основу якісно нової господарської системи. Перетворення інформаційної економіки на економіку знань остаточно відводить господарську систему від властивої індустріальному суспільству об'єктивної основи у сферу стійко наростаючого суб'єктивізму. Саме в цьому, і полягає якісна відмінність економіки знань від інформаційної економіки [2].

Крім того, відбувається еволюція такого фактору виробництва як людський капітал, що притаманний інформаційній економіці. В умовах становлення «нової економіки» набуває поширення гуманний капітал, що представляє собою не лише сукупність таких чинників як освіта, професійна підготовка, вміння, навички людини, що використовуються в процесі виробництва, а й здатність людини продукувати нові знання.

Треба сказати, що та компанія, та країна, де розуміють і підтримують дану тенденцію в майбутньому можуть розраховувати на сталий економічний розвиток, гідне місце на світовій арені, високий рівень конкурентоспроможності. Так, наприклад, у Китаї економіка знань офіційно визнана державною стратегією, яка втілюється у життя під гаслом: «Основа економіки знань – освіта. У сучасному світі рушійна сила економіки – конкуренція – усе більше зводиться до конкуренції знань». Головним завданням держава проголосила організацію попиту на знання. Таким чином, кожен рік зростає кількість китайських студентів, що навчаються за межами країни в найкращих університетах світу, а в самій країні створюється державна система освоєння наукових і технологічних нововведень – природна основа економіки знань [5; 56].

Що ж ми маємо на увазі, коли говоримо про мережеву економіку? Даний термін доцільно використовувати, говорячи про організаційну складову виробничого процесу в умовах формування як інформаційної економіки так і економіки, що базується на знаннях. В рамках концепції мережевої економіки увага зосереджується на внутрікорпоративному співробітництві та міжпідприємницькій співпраці. Таким чином, мережева економіка виступає певною складовою інформаційної економіки або «нової економіки» і пов'язана з появою нових діючих суб'єктів господарської діяльності – виробничих мереж, до компетенції яких потрапить здійснення глобального виробництва [4; 15]. Під виробничими мережами слід розуміти групу компаній, які об'єднуються з метою використання своїх особливостей, ресурсів, специфічних переваг перед іншими для реалізації певних спільних проектів, за умови віртуалізації значної кількості господарських трансакцій. Це дозволяє оперативніше реагувати на зміни в економічному середовищі, швидше передавати необхідну інформацію, а також підвищувати продуктивність господарюючого суб'єкта. Це дозволяє невеликим підприємствам на рівні конкурувати з великими корпораціями. Через стрімке зниження інформаційних і комунікаційних витрат для невеликих підприємств з'являється можливість об'єднуватись у мережі зі своїми постачальниками і замовниками. У такий спосіб вони можуть гнучко реагувати на ринкові зміни. Саме швидкість реагування на потреби споживачів, зовнішні та внутрішні потрясіння стає основним критерієм конкурентоспроможності. Все це призводить до кризи великої корпорації, головна проблема якої - відсутність гнучкої системи виробництва. Проте не можна говорити, що великі корпорації зникнуть з економічного простору, скоріше утвориться модель, де існуватимуть поряд, з одного боку, спеціалізовані «нішеві» компанії, а з іншого – горизонтально інтегровані великі підприємства. Таким чином, мережева економіка є певною характеристикою нового суспільного ладу, де при задоволенні життєво необхідних потреб людини все більшим попитом користуються диференційовані товари й послуги, вироблені різними дрібними підприємствами, інтенсифікується розвиток інформаційних технологій та людського капіталу.

Підсумовуючи все вище сказане, можна зробити висновок, що світова економіка перебуває нині у переломній фазі, значення якої сягає промислових революцій попередніх століть. Індустріальна економіка входить до нового етапу розвитку, для якого визначальним є виробництво, обробка і поширення інформації. Дивлячись з якої точки зору аналізується даний процес, доцільно говорити про становлення інформаційної економіки, постіндустріальної чи мережевої. Проте об'єднує їх всіх інформація, яка розглядається як нове економічне благо, що має низку властивостей докорінно відмінних від властивостей традиційних економічних систем, що передбачає докорінну зміну ринкових та конкурентних структур, а отже й інституційних правил ринкової економіки.

Література

1. Іноземцев В. Парадокси постіндустріальної економіки. – Щоденна львівська газета «Поступ». - № 89 (533), 23 травня 2000 року.
2. Савельєв Є., Куриляк В. Нова економіка: мода чи єдиний шанс для нової країни. – Газета «Дзеркало тижня». - № 12 (387), 29 березня — 5 квітня 2002.
3. Клодт Х. Нова економіка: форми вияву, причини і наслідки. – К.: 2006. – 304 с.
4. Manuel Castells. Materials for an Exploratory Theory of the Network Society. - British Journal of Sociology.- vol. 51, nr 1. - Special Millennium Issue, 2000. - p. 15.
5. Федулова Л.І. Концептуальні засади економіки знань. – Науково-теоретичний журнал «Економічна теорія». - № 3, 2008. – с. 37-59.
6. Гальчинський А. С. Трансринкові трансформації. – Науково-теоретичний журнал «Економічна теорія». - № 1, 2007. - с.28-36.

*Рекомендовано до публікації
д.е.н., проф. Осецьким В.Л. 25.10.08*

*Надійшло до редакції
11.11.08*